

*Стефанчишен Р. В.,
доктор філософії в галузі права*

РОЛЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. В статті досліджено роль Президента України під час дії правового режиму воєнного стану. Виокремлено положення Конституції України, які характеризують компетенцію Президента України в сфері національної безпеки та оборони як в мирний час, так і під час дії правового режиму воєнного стану. Акцентовано увагу на тому, що Президент України, з одного боку має виконувати повноваження, які не залежать від наявності чи відсутності правового режиму воєнного стану, а з другого боку – може застосовувати правомочності, які надаються при дії правового режиму воєнного стану.

Встановлено, що Президент України є суб'єктом цивільного демократичного контролю за сектором безпеки і оборони. Розмежовано рішення, які приймаються Президентом України в сфері оборони в цілому (укази і розпорядження) та рішення, які приймаються ним як Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України (накази і директиви з питань оборони).

Зазначено, що в період воєнного стану Президент України не припиняє надані йому повноваження. Це спрямовано на те, щоб максимально забезпечити належне виконання функціонального призначення Глави держави в безперервному порядку в умовах, які потребують максимального залучення до вирішення питань державного значення та забезпечення національної безпеки держави.

Зроблено висновок, що становище Президента України в період дії правового режиму воєнного стану характеризується таким: 1) він наділений широким спектром повноважень, які можуть застосуватись в період дії воєнного стану; 2) усі повноваження, що можуть реалізовуватись Главою держави в особливий період визначено Конституцією України та деталізовано у законодавстві в сфері національної безпеки, оборони, а також упорядкування суспільних відносин в період дії правового режиму воєнного стану; 3) діяльність Президента України як в мирний час, так і під час дії правового режиму воєнного стану має функціонально спрямовуватись на забезпечення єдності державної влади і державної політики, цілісності державного механізму; 4) можливо виокремити повноваження, які не залежать від наявності чи відсутності правового режиму воєнного стану та правомочності, які надаються Президенту України при дії правового режиму воєнного стану; 5) у період воєнного стану Президент України реалізує повноваження як суб'єкт демократичного цивільного контролю та Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України.

Ключові слова: Президент України, повноваження, воєнний стан, особливий період, суб'єкт демократичного цивільного контролю.

Постановка проблеми. Правовий статус будь-якого суб'єкта, що наділений певним набором повноважень впливає на детермінацію його участі в різних правовідносинах публічно-правового характеру. На тлі зміни концепту побудови системи суб'єктів публічної адміністрації залишаються від-

критими питання можливості зарахування до таких суб'єктів окремих уповноважених суб'єктів. Не виключенням є Президент України. Одночасно, особливість його правового статусу актуалізовано в умовах впровадження правового режиму воєнного стану. Відповідно, актуалізується проблематика систематизації його повноважень та порядку їх застосування. В умовах наявної практичної потреби та нормативно встановлених можливостей, актуальність доктринального аналізу правового статусу Президента України є безумовною.

Стан дослідження. Дослідженням питань, пов'язаних з визначенням правового статусу Президента України займалися такі вчені, як: Л.Р. Біла-Тюріна, Т.І. Білоус-Осінь, С.В. Ківалов, Т.О. Коломоєць, О.А. Костюченко, Р.В. Негара, О.П. Хамходера та інші. При цьому, питання визначення компетенції Президента України в період дії воєнного стану опрацьовано не в повній мірі.

Метою дослідження є формування наукового підходу до виокремлення ролі Президента України під час дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Президента України не віднесено до органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, але його наділено сукупністю повноважень як політичного характеру, так забезпечувально-кадрового характеру. Особливий статус та неналежність Президента України не означає відсутність вказівки на визначеність його юридичного становища. Тобто, Президент України, враховуючи його повноваження та комплексний характер взаємодії з іншими гілками влади, є сполучною ланкою між усіма гілками влади як центр, що налагоджує спільні взаємні зусилля. Президента України наділено широкими повноваженнями у сфері взаємовідносин із законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, він є своєрідним арбітром та забезпечує існування в державі системи стримувань та протигав з метою недопущення абсолютизації влади окремого державного органу.

У Конституції України передбачено основоположні характеристики, що визначають правовий статус Президента України в період дії правового режиму воєнного стану, серед яких:

1) Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (ст. 102 Конституції України);

2) Президент України забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави (п. 1 ст. 106 Конституції України);

3) Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави (п. 17 ст. 106 Конституції України);

4) Президент України очолює Раду національної безпеки і оборони України (п. 18 ст. 106 Конституції України);

5) Президент України вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань (п. 19 ст. 106 Конституції України);

6) Президент України приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України (п. 20 ст. 106 Конституції України);

7) Президент України є головою Ради національної безпеки і оборони України, що координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони (ст. 107 Конституції України) тощо [1].

Вказані положення деталізуються та набувають практичного застосування в період дії правового режиму воєнного стану. Отже, Президент України, з одного боку має виконувати повноваження, які не залежать від наявності чи відсутності правового режиму воєнного стану, а з другого боку – може застосовувати правомочності, які надаються при дії правового режиму воєнного стану.

Компетенція Президента України у цілому має прояв у таких повноваженнях: 1) статусних повноваженнях щодо: а) формування виконавчої влади; б) визначення змісту і спрямування її функціонування; в) забезпечення законності; 2) повноваженнях у сфері публічного адміністрування з: а) кадрових питань (наприклад, внесення подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України, подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України; призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради НБУ); б) забезпечувальної діяльності (наприклад, створення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб; ухвалення рішень про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошення у разі потреби окремих місцевостей України зонами надзвичайної екологічної ситуації з подальшим затвердженням цих рішень Верховною Радою України); в) контрольної діяльності (наприклад, зупинення дії актів Кабінету Міністрів України з мотивів їх невідповідності Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності; призначення всеукраїнського референдуму щодо змін Конституції, проголошення всеукраїнського референдуму за народної ініціативи) [2, с. 180].

Щодо правомочностей, які надаються Президентові України при дії правового режиму воєнного стану, зазначимо наступне. Первинно йдеться про те, що Президент України є суб'єктом цивільного демократичного контролю за сектором безпеки і оборони. Вказаний статус підтверджується можливістю прийняття рішень юридичного характеру як безпосередньо Президентом України, так і через очолювану Президентом України Раду національної безпеки і оборони України чи інші створювані при потребі консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби [3].

Статус Президента України деталізується через наявність у нього статусу Верховного Головнокомандувача у відносинах, що складаються в сфері оборони. Так, Голова Держави затверджує структуру плану оборони України та військово-територі-

альний поділ України, а в випадку збройної агресії – вирішує питання щодо загальної або часткової мобілізації, введення воєнного стану, застосування Збройних Сил України, інших військових формувань, а також вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни. Алгоритм застосування вказаних повноважень міститься в Законі України «Про оборону» [4]. Крім того, можливим є розмежування виду рішень, які приймаються Президентом України в сфері оборони в цілому та тих рішень, які приймаються ним як Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України. В першому випадку йдеться про укази і розпорядження, а в другому – про накази і директиви з питань оборони, у тому числі з питань оперативного доукомплектування в особливий період Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань.

Під час дії правового режиму воєнного стану в Україні дії особливий період, який є умовою для утворення Президентом особливого консультативного органу – Ставки Верховного Головнокомандувача. Положення про цей орган прийнято та його зміст не підлягає оприлюдненню [5].

Специфіка статусу Президента України найбільш чітко проглядається в положеннях Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6]. Так, Президент України як Верховний Головнокомандувач відноситься до військового командування, тому він може запроваджувати та здійснювати заходи правового режиму воєнного стану. Вагомою є роль Глави держави і при введенні правового режиму воєнного стану, адже саме його указом ініціюється та юридично оформлюється вказаний особливий правовий режим. Так, первинно було введено правовий режим саме Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [7]. Згодом, з моменту введення в дію правового режиму воєнного стану в 2022 році, цей правовий режим було фактично продовжено декілька разів відповідними указами (14 березня 2022 року [8], 18 квітня 2022 року [9], 17 травня 2022 року [10], 12 серпня 2022 року [11], 7 листопада 2022 року [12], 6 лютого 2023 року [13], 1 травня 2023 року [14], 26 липня 2023 року [15], 6 листопада 2023 року [16], 5 лютого 2024 року [17]). Аналіз вказаних законів, дозволяє стверджувати, що ними затверджуються рішення Президента України у формі указу, в назві якого використано формулювання «продовження воєнного стану».

На особливу роль Президента України вказує і можливість утворення ним військових адміністрацій як спеціальних тимчасових органів реалізації управлінських функцій в період дії правового режиму воєнного стану. Щодо утворення військових адміністрацій, то лише за наявності фактичних підстав, що передбачені в законодавстві Президент України може створити відповідну військову адміністрацію. Залежно від адміністративно-територіальної одиниці, де утворюються військові адміністрації, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» виокремлює такі їх види: а) військові адміністрації населених пунктів (утворюються в одному або декількох населених пунктах). Серед них виділяється Київська міська військова адміністрація, оскільки місто Київ має спеціальний статус як столиця України; б) районні військові адміністрації (утворюються в районах); в) обласні військові адміністрації (утворюються в областях) [6].

Окремо зазначимо, що зайняття посади Президента України в період правового режиму воєнного стану має особли-

вості. Так, ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»: «... у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України» [6]. Вказане положення спрямовано на те, щоб максимально забезпечити належне виконання функціонального призначення Глави держави в безперервному порядку в умовах, які потребують максимального залучення Президента України до вирішення питань державного значення та забезпечення національної безпеки держави.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що становище Президента України в період дії правового режиму воєнного стану характеризується таким: 1) він наділений широким спектром повноважень, які можуть застосуватись в період дії воєнного стану; 2) усі повноваження, що можуть реалізовуватись Главою держави в особливий період визначено Конституцією України та деталізовано у законодавстві в сфері національної безпеки, оборони, а також упорядкування суспільних відносин в період дії правового режиму воєнного стану; 3) діяльність Президента України як в мирний час, так і під час дії правового режиму воєнного стану має функціонально спрямовуватись на забезпечення єдності державної влади і державної політики, цілісність державного механізму; 4) можливо виокремити повноваження, які не залежать від наявності чи відсутності правового режиму воєнного стану та правомочності, які надаються Президенту України при дії правового режиму воєнного стану; 5) у період воєнного стану Президент України реалізує повноваження як суб'єкт демократичного цивільного контролю та Верховний Говнокомандувач Збройних Сил України. Актуальним є подальше удосконалення механізмів реалізації повноважень Президентом України.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/conv#Text>
2. Загальне адміністративне право України : підручник за заг. ред.: акад. С. Ківалова і проф. Л. Білої-Тіунової ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2023. 792 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.25545>
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 року № 1932. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 вересня 2017 року «Про Ставку Верховного Головнокомандувача»: Указ Президента України від 10.11.2017 р. № 313. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/455.html>
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
7. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
8. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 15 березня 2022 року № 2119-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2119-20#Text>
9. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 21 квітня 2022 року № 2212-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2212-20#Text>

10. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 22 травня 2022 року № 2263-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2263-20#Text>
11. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 15 серпня 2022 року № 2500-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2500-20#Text>
12. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 16 листопада 2022 року № 2738-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2738-20#Text>
13. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 7 лютого 2023 року № 2915-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2915-20#Text>
14. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 2 травня 2023 року № 3057-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3057-20#Text>
15. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 27 липня 2023 року № 3275-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3275-20#Text>
16. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 8 листопада 2023 року № 3429-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3429-IX#Text>
17. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 6 лютого 2024 року № 3564-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3564-20#Text>

Stefanchishen R. The role of the President of Ukraine during the legal regime of martial law

Summary. The article examines the role of the President of Ukraine during the legal regime of martial law. The provisions of the Constitution of Ukraine, which characterize the competence of the President of Ukraine in the field of national security and defense both in peacetime and during the operation of the legal regime of martial law, are highlighted. Attention is focused on the fact that the President of Ukraine, on the one hand, must exercise powers that do not depend on the presence or absence of the legal regime of martial law, and on the other hand, he can apply the powers that are granted when the legal regime of martial law is in effect.

It has been established that the President of Ukraine is subject to civilian democratic control over the security and defense sector. A distinction is made between decisions made by the President of Ukraine in the field of defense in general (decrees and orders) and decisions made by him as the Supreme Commander of the Armed Forces of Ukraine (orders and directives on defense issues).

It is noted that during the period of martial law, the President of Ukraine does not terminate the powers granted to him. This is aimed at ensuring as much as possible the proper performance of the functional appointment of the Head of State in an uninterrupted manner in conditions that require maximum involvement in solving issues of state importance and ensuring the national security of the state.

It was concluded that the position of the President of Ukraine during the legal regime of martial law is characterized by the following: 1) he is endowed with a wide range of powers that can be applied during the period of martial law;

2) all the powers that can be exercised by the Head of State during a special period are defined by the Constitution of Ukraine and detailed in the legislation in the field of national security, defense, as well as the regulation of social relations during the period of the legal regime of martial law; 3) the activities of the President of Ukraine, both in peacetime and during the legal regime of martial law, should be functionally aimed at ensuring the unity of state power and state policy, the integrity of the state mechanism; 4) it is possible to single out the powers

that do not depend on the presence or absence of the legal regime of martial law and the powers granted to the President of Ukraine in the event of the legal regime of martial law; 5) during the period of martial law, the President of Ukraine exercises his powers as a subject of democratic civilian control and the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine.

Key words: President of Ukraine, powers, martial law, special period, subject of democratic civil control.